

VAKIF ŞEHİR ARTUKLU MARDİN

Bölüm 15

ARTUKLU MANSUR NECMEDDİN GAZİ DÖNEMİ

M.S. 1294-1312 Artuklu Mansur Necmeddin Gazi Döneminde Mardin

Kardeşi Őemseddin Davud Mardin Artuklu yönetimi, bir yıl dokuz ay sürmüş ve vefatından sonra, Muzaffer Kara Arslan'ın diğer oğlu Mansur Necmeddin Gazi, Mardin Artukluları'nın başına geçti.

1294'te tahta geçen Mansur Necmeddin Gazi Mardin'in inşasına önem verdi. Bu dönemin aynı zamanda, dünyevi zevklerin her türlüşünün yaşandığı bir devir olduğunu, dönemin müelliflerinin yazdıklarında görmekteyiz. Mansur Necmeddin Gazi zamanının çoğunu Firdevs Köşkünde geçirdi, dönemindeki şairleri ve sanatçıları himaye etti¹.

Mansur Necmeddin, babası Fahreddin Karaarslan'ın yolunda gitti ve İlhanlı'lara tabii oldu, iyi ilişkiler kurarak devletinin sürekliliğini sağladı. Bu dönemde İlhanlı devletinin başında Gâzân Han bulunuyordu.

Döneme damgasını vuran ve Mardin Artuklu yönetiminin süresini uzatan Gâzân Han ile ilgili daha geniş bilgi sunmak dönemi tanımamıza vesile olacaktır.

Gâzân Han 29 Rebiyülahir 671'de (23 Kasım 1272) Âbeskûn'da doğdu. İlhanlı Hükümdarı Argun Han'ın oğludur. Çocukluđunu dedesi Abaka Han'ın yanında geçiren Gâzân Han,

---

¹ Abdulgani Fahri Bulduk, sf. 72 ¹⁷²Gül,
"YakınDoğu'da Moğol Hâkimiyeti ve Mardin,
Mardin" s.370.

Abaka Han'ın eşi Despina Hatun'un etkisinde kalarak Hristiyanlığa ilgi duymaya başlamışsa da dedesi ve babasının Budist olmasından dolayı gençlik yıllarında bu inancı benimsedi. Babası Argun'un İlhanlı tahtına çıkması (1284) üzerine Horasan, Mâzenderan ve Rey Valiliğine getirildi ve bu görevini on yıl başarıyla yürüttü. Argun Han'dan sonra tahta çıkan Geyhatu Han'a karşı saltanat iddiasında bulunan Baydu İlhanlı tahtını ele geçirdi, ancak Gâzân Han Baydu'nun hükümdarlığını tanımadı.

Gâzân Han, kumandanlarından halasının kocası Nevruz Bey'in teşvikiyle Elburz'da Lâr Vadisi'nde Müslüman oldu ve Mahmud adını aldı (19 Haziran 1295). Kendisiyle birlikte yaklaşık 100 bin Moğol askeri de Müslüman oldu. Bu sırada yirmi üç yaşında olan Gâzân Han'ın İslâmiyet'i kabul etmesinde Şeyh Sa'deddin İbrahim b. Sa'deddin Hammûye el-Cüveynî'nin de önemli rol oynadığı bilinmektedir. Gâzân Han, Nevruz Bey başta olmak üzere İlhanlı devlet adamlarının kendisini desteklemeleri sonucunda Baydu'nun saltanat mücadelesini kaybetmesi üzerine ileri gelen devlet ve din adamları tarafından Tebriz'de törenle karşılandı (23 Zilkade 694 / 4 Ekim 1295). Daha sonra Karabağ'a gitti ve burada yapılan cülûs merasimiyle İlhanlı tahtına geçti (3 Kasım 1295). Bazı tarihçiler, İslâmiyet'i devletin resmî dini olarak kabul eden ve Moğollar arasında yayılmasını sağlayan Gâzân Mahmud Han'ın, Baydu ile mücadelesinde Müslümanları kendi etrafında toplamak ve siyasî çıkar sağlamak amacıyla bu dini benimsediğini iddia ederlerse de Reşîdüddin onun samimi bir mümin olduğunu söyler. Gâzân Han, müslüman olduktan sonra Budist heykellerinin yıkılmasını emretti. Budistler'i İslâm'a girmeye zorladı, hristiyan ve yahudilerin sokağa özel kıyafetlerini giyerek çıkmalarını istedi. Onun müslüman olmasıyla birlikte hükümdar ve diğer devlet adamlarıyla reâyâ (halk) arasındaki dinî ihtilâflar sona erdi. Müslüman halk baskı ve sıkıntılardan, ağır vergilerden kurtuldu. Gayri müslimlerden düzenli olarak cizye alındı. Moğollar yağmacılık ve katliamdan, yakıp yıkmaktan vazgeçip huzur ve sükûn içinde yaşamaya başladılar.

Gāzân Han'ın iktidara gelmesi, Argun Han'ın ölümünden sonra ortaya çıkan siyasî kargaşayı sona erdirdi. Merkezî otoriteyi güçlendirmek suretiyle ülkede huzur ve emniyeti sağlayan Gāzân Han, bu konuda önüne çıkan engelleri aşmak için zaman zaman sert tedbirler almaktan da çekinmedi. Otoritesine engel gördüğü sivilleri ve askerî erkânı, hatta hânedan üyelerini bile idam ettirdi. Haklı haksız birçok insan, bu arada Nevruz Bey ile Vezir Hâce Sadreddin el-Hâlidî de hayatını kaybetti.

İlhanlı tahtında müslüman bir hükümdarın bulunmasına rağmen Anadolu'daki Moğol idaresinde bir değişme ve düzelme olmadı. Anadolu'daki İlhanlı valileri çeşitli bahanelerle Tebriz'e karşı isyan ettiler. 1296 yılında Moğol tümeninin kumandanı Tuğaçar'ın isyanını, ertesi yıl Moğol orduları başkumandanlığının kendisine verilmemesini protesto eden Baltu'nun, 1299 yılında da Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş'in isyanları takip etti. Bu isyanlar Anadolu'nun perişan olmasına, halkın daha fazla ezilmesine sebep oldu.

Gāzân Mahmud Han, Memlükler'in içinde bulunduğu karışıklık ve saltanat mücadelesini fırsat bilerek atalarının Memlükler karşısında uğradığı yenilgilerin öcünü almaya teşebbüs etti. Memlükler'in Gāzân Han'a muhalif Moğol kumandanlarını himaye etmeleri de onun intikam duygularını kamçılıdı. Suriye ve Mısır'ı topraklarına katmak için büyük bir ordu ile yola çıkan Gāzân Han Bağdat'a vardığında Anadolu Genel Valisi Sülemiş'in isyan ettiğini öğrendi; Suriye seferinden vazgeçerek kuvvetlerini bu âsi vali üzerine gönderdi. Ancak Sülemiş'in Mardin'i yağmalaması Gāzân Han'ın yeni bir Suriye seferine çıkmasına sebep oldu. Bu haber Kahire'ye ulaşınca Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun 1299 eylülünde Mısır'dan hareket etti. Hama-Humus arasındaki Vâdilhâzindâr'da meydana gelen savaşı kazanan Moğol ordusu (22 Aralık 1299) ileri harekâta devam ederek Dımaşk'a girdi (Ocak 1300). Gāzân Han sonbaharda tekrar dönme üzere Suriye'den ayrıldı. Ancak Dımaşk'ta bıraktığı kuvvetlerin

kumandanı Kıpçak Memlûkler'e itaat arz ederek 100 günlük bir aradan sonra şehirde hutbeyi tekrar el-Melikü'n-Nasır adına okutmaya başladı. Bunun üzerine aradan beş ay geçmeden Suriye yeni bir Moğol saldırısına uğradı, fakat şiddetli soğuklar yüzünden sonuç alınamadı.

Altın Orda Hanı Taktaga, 1301 yılında Kuzey Azerbaycan'ı istilâ teşebbüsünde bulduysa da başarılı olamadı. İki yıl sonra kalabalık bir elçilik heyeti göndererek Kuzey Azerbaycan üzerinde tasarruf hakkı istedi, Gâzân Han onun bu isteğini kabul etmedi. Çağatay şehzadeleriyle mücadele eden Gâzân'ın kardeşi ve Horasan Valisi Olcaytu, Ceyhun Nehrini geçerek Horasan'da yağma ve tahribatta bulunan Kutluğ Hoca kumandasındaki Çağatay Hanlığı kuvvetlerini geri çekilmek zorunda bıraktı.

Anadolu bu dönemde, Tebriz'deki İlhanlı hükümdarlarının isteğine göre tahta çıkarılan veya azledilen Selçuklu sultanları tarafından idare ediliyordu. Gâzân Han, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud'u tahttan indirip (1296) III. Alâeddin Keykubad'ı (1298), bir müddet sonra onu da azlederek (1302) son Anadolu Selçuklu sultanı olarak kabul edilen II. Mesud'u tekrar tahta çıkardı.

Suriye ve Mısır'a hâkim olma arzusundan vazgeçmeyen Gâzân Han, 12 Nisan 1302'de Papa VIII. Boniface'ye mektup yazarak Memlûklüler'e karşı Hristiyan devletlerin desteğini sağlamaya çalıştıysa da bir sonuç alamadı. Moğol Ordusu'yla Memlûk kuvvetleri arasında Dımaşk yakınlarında meydana gelen savaş Memlûklür'in zaferiyle neticelendi (2 Ramazan 702 / 20 Nisan 1303). Bu yenilgiye çok üzülen Gâzân Han, yeni bir sefere çıkma imkânı bulamadan 11 Şevval 703 (17 Mayıs 1304) tarihinde Kazvin civarında vefat etti. Vasiyeti gereği Tebriz'e götürülerek Şâmıgâzân'da (Şenbigâzân) defnedildi. Saltanat süresinin kısa olması, başlattığı reformlardan çoğunun yarım kalmasına sebep olmuştur. Yerine geçen kardeşi Olcaytu Han iyi niyetli, fakat zayıf bir hükümdar olduğu için Gâzân Han'ın

başlattığı önemli hizmetleri devam ettiremedi. Olcaytu'nun ardından çocuk denecek yaşta İlhanlı tahtına geçen Ebû Said Bahadır Han döneminde devletin idaresi uzun süre birbirleriyle mücadele halinde olan devlet adamlarının elinde kaldı. Gâzân Han'ın ölümünden otuz bir yıl sonra İlhanlı Devleti'nin siyasi varlığı böylece sona erdi.

Azerbaycan ve Tebriz'de bulunan Budist mâbedlerini, bu arada babası Argun'un portresinin bulunduğu Tebriz'deki mâbedi de yıktırarak Müslümanlığın yayılmasına yardımcı olan Gâzân Mahmud Han zamanında İslâmiyet geniş ölçüde devlet desteği görmüş, başta Tebriz olmak üzere ülkede birçok dinî müessese kurulmuştur. Gâzân Han Sünnî-Hanefî olmakla beraber Şîî imamlarına ve âlimlerine hürmet eder, onlara düzenli maaş bağlar ve vergiden muaf tutardı. Şîîler'ce kutsal sayılan yerleri ziyaret eder, buralara bağışta bulunurdu. Bundan dolayı bazıları onu Şîî zannetmişlerdir.

Gâzân Han'ın seleflerinden farklı bir yönü de tecrübeli devlet adamlarına itibar etmesidir. Bu sayede iktisadî ve içtimâî hayatı düzene sokmuş, kumandanlara dirlikler tahsis ederek bozulan askerî disiplini yeniden sağlamıştır. Cengiz Han döneminde kurulup Ögedey ve Mengü Kağanlar zamanında geliştirilen posta teşkilâtını ıslah etmiş, bu maksatla menzilhâneler kurarak ulakların buralarda kalmasını sağlamış, eskiden olduğu gibi evlere girip halkı rahatsız etmelerini yasaklamıştır. Zamanında basılan sikkelerin üzerinde Moğolca "Tengriyin küçündür" (Tanrı'nın gücü ile) ibaresiyle Arapça ve Tibetçe yazılar vardır. Sikkelerdeki bu ifadelerden, kendisini "semanın kudretiyle tahta çıkmış bir hükümdar" olarak tanımladığı anlaşılmaktadır.

Çin'deki büyük hanlığa tâbi olmaktan çıkan ve sadece kendi adına hutbe okutup para bastıran Gâzân Han, başta maliye ve adliye teşkilâtı olmak üzere bozulmuş olan devlet kurumlarını yeni baştan düzenledikten sonra tarımı teşvik edici tedbirler almış, toprağın verimini arttırmak için Azerbaycan ve

İran'da sulama kanalları açtırmıştır. Çıkardığı bir kanunla yıllardan beri işlenmemiş toprakları topraksız köylülere dağıtmış ve onlardan ilk yıl için vergi almamıştır. Bu kanun gereğince sahipli olmasına rağmen işlenmeyen topraklar topraksız kimselere dağıtılmış, böylece halkın geçim sıkıntısı azaldığı gibi devletin de geliri artmıştır. Devlet memurlarının suiistimallerini önlemek amacıyla hemen her alanda sıkı bir denetim sistemi geliştirilmiş, alınan tedbirler sayesinde devletin yıllık geliri bin 700 tûmenden 2 bin 100 tûmene (yaklaşık 3 milyon altın) yükselmiştir. Tıp, astronomi, kimya ve el sanatları başta olmak üzere hemen her alanda ilerleme kaydedilmiştir. Tebriz civarında kurulan rasathanenin yanında bir de medrese açılmıştır. Çok sayıda köprü, mescit, kütüphane, medrese ve bahçe yapılmış, devlet merkezi Tebriz ve diğer İlhanlı şehirleri dinî ve sivil mimarinin şaheserleriyle süslenmiştir. Reşîdüddin Fazlullah, şimdiye kadar yıkmaktan başka bir şey yapmamış olan Moğolların inşa faaliyetlerine bu dönemde başladıklarını söyler.

Gâzân Han, kendisi için Tebriz'in batısında ismine izafeten Şâmıgâzân adı verilen yerde bir türbe, etrafına da çeşitli hayır müesseselerinin inşa edilmesini emretmiştir. Yapımına 16 Zilhicce 696'da (5 Ekim 1297) başlanan bu külliye Ebvâbü'l-bir, daha sonra da Gâzâniyye adı verilmiştir. Gâzâniyye'de bir cuma camii, bir hankah, Şâfî ve Hanefiler için birer medrese, çocuklar için mektep, seyyidlerin kalması için dârüssiyâde, ayrıca dârüşşifâ, kütüphane, beytülkârûn, beytülmütevellî, havuzhâne, hamam ve rasathâne bulunuyor, masraflar külliye tahsis edilen vakıfların gelirleriyle karşılanıyordu. Külliyenin tamamlanmasından sonra etrafında küçük bir şehir oluşmuş, buraya türbenin yapımından sonra Şenbigâzân denilmiştir (Fuâd Abdülmü'tî es-Sayyâd, s. 337).

Gâzân Han ülkenin çeşitli yerlerinde çok sayıda hayır eseri yaptırdı.

Gāzân Han bunlara vakıflar bağlamış, kimsesizlerin defin masraflarının sağlanması, fakir ve dul kadınlara yardım edilmesi, sahipsiz çocukların yetiştirilmesi, köprü ve yolların tamir ve bakımı, hatta kış mevsiminde aç kalan kuşlara yem verilmesi gibi çok çeşitli işlere kurduğu vakıflardan para ayırmıştır.

Gāzân Han yabancı ülkelerle diplomatik münasebetler kurmuş, Bizans İmparatoru II. Andronikos, Fransa Kralı IV. Philip, İngiltere Kralı I. Edward, Aragon Kralı II. James, Papa VIII. Boniface'e elçi göndermiş ve mektup teâtisinde bulunmuştur.

Moğol tarihini çok iyi bilen Gāzân Mahmud Han insanlara kabiliyetlerine göre iş verirdi.

Kaynaklarda kısa boylu, zeki, cesur, sabırlı, bilgili, sözünde duran, samimi, düşmanlarına karşı taviz vermeyen iyi bir kumandan ve âdil bir devlet adamı olarak tanıtılmakta, ana dili Moğolca yanında Türkçe, Arapça, Farsça, Çince, Tibetçe ve bir rivayete göre Fransızca (veya Latince) bildiği, tıp, astronomi, kimya ve tarihe karşı büyük ilgi duyduğu, sarayında âlim ve ediplerle seçkin simaların büyük itibar gördüğü kaydedilmektedir. Reşîdüddin Fazlullah, Gāzân Han'ın isteği üzerine yazmaya başladığı *Câmi 'u't-tevârih* adlı meşhur eserinin I. cildini ona ithaf etmiştir. Bundan dolayı eserin ilk cildi *Târih-i Gāzânî*, *Târih-i Mübârek-i Gāzânî* veya *Dâstân-ı Gāzân Hân* olarak bilinir.²

Gāzân Han, Mansur Necmeddin Gazi'nin sadakatinden dolayı Diyarbakır'ı yönetme görevini verdi.³ Ayrıca

---

² GĀZĀN HAN - TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr) Müellif:**ABDÜLKADİR YUVALI**

³ Abdulgani Fahri Bulduk,s.72 ¹⁷²Gül, "YakınDoğu'da Moğol Hâkimiyeti ve Mardin, Mardin" s.370.

hükümdarlık sembolleri olan taç ve çetr de gönderdi. Mansur Necmeddin Gāzân Han sayesinde rahat bir saltanat sürdürdü.

Mansur Necmeddin döneminde, Moğol yönetimi, altında olan Güneydoğu Anadolu'da birlik ve beraberlik bozuldu. Mansur (Dördüncü) Necmeddin Gazi bozulmaya başlayan iç düzeni sağlamak için, huzursuzluk çıkararak, küçük beylikler ve Hülâgû Hanın eşinin Hristiyan olması nedeniyle verilen imtiyazlar, Hristiyan tebaanın devlet içinde devlet gibi davranmaları, tehdit oluşturmaya başlaması, Hristiyan tebaa ile uğraşmak zorunda kaldı.

Melik Mansur (IV. Necmeddin Gazi) yirmi yedi yıl, Artuklu yönetiminde bulunmuştur.

Dönemin kaynaklarında Melik Mansur IV Necmeddin'inin her işte olgun, akıllı, yiğit, cesaretlî, dininin yardımcısı, yasa koyucu, evvel zamanın seçkin başkanı, zamanının ermişlerinin başı olup, adaleti uyguladığı bu dönemde, bir güven, yardım ve adaletin esas alındığı tarihi kaynaklarda kayıt altına alındığını görmekteyiz.

Mecazi anlamda, bu dönem adeta kurt ile kuzu dost olmak zorunda kalmış. Bu güvenli dönemde, halkın hayat standardı artmış.

Bu dönemde, şehirler, onarılmış, halkın refah düzeyi artırılmış ve devlet güçlendirilmiş olduğunu dönemin kaynaklarından öğreniyoruz.

Melik Mansur Necmeddin Gazi, yılın on iki ayını dört ayrı mekânda geçirmiş olduğunu dönemin kaynaklarında görüyoruz.

1. Melik Mansur Necmeddin İlkbahar'da üç ay Diyarbakır, Dicle kenarında, Sultan Yaylası adıyla bilinen güzel bir yerde geçir. Bu bölge temiz ve ılımlı, havası ve temiz suları ile bilinmektedir. Bu yerde zevkine düşkün olmasına sebep olan türlü türlü sefalardan yaşandığını yine aynı kaynaklar söz etmektedir.

Dicle'nin karşı kıyısındaki bir kaynaktan su getiren künk sistemi ve divanhanesi ile Evliya Çelebi'nin de önemine temas etmiş olduğu bir saray kalıntısıdır. Dört eyvanlı şemaya sahip olan saray divanhanesinin güney eyvanında yer alan zengin mozaik ve çini süslemeli bir sel sebil, çini döşeli kanallarla eyvanların ortasındaki fıskiyeli ve yine gösterişli mozaik ve çinilerle kaplanmış sekizgen bir havuza ulaşmaktadır. Anadolu Türk mimarisinde ilk defa görülen renkli taş ve küp cam mozaikler geometrik motifler oluşturmakta, aralarında da balık ve ördek figürleri bulunmaktadır.

Artuklu Sarayı Divanhanesinin Fıskiyeli Havuzu 1961⁴

2. Melik Mansur Necmeddin İlkbahar'da 701/1302 yılında Mardin'de yaptırmış olduğu Firdevs Köşkünde, yaz mevsiminde üç ay, oldukça eğlenceli bir hayat

---

⁴ <https://www.dicle.edu.tr/tr/birimler/arkeolojik-kazilarimiz/sayfalar/diyarbakir-ic-kale-artuklu-sarayi-kazisi-9938>

sürmüştür.

Firdevs Köşkü, yakın zamanlara kadar mevcut olan kitabesine göre Melik Sâlih Necmeddin Mahmûd'a (1312-1364) mal edilmektedir.

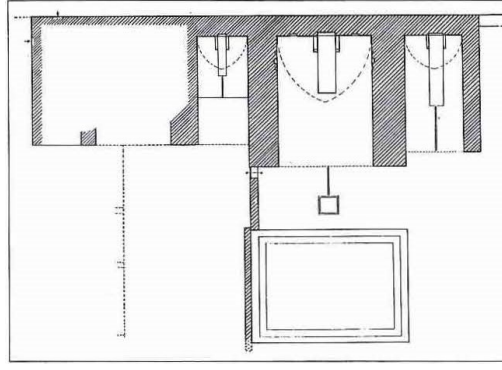
Kâtib Ferdî'nin, XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarında yaşayan Melik Mansür Necmeddin b. Karaaslan için, "Yaz aylarını Firdevs Köşkü'nde geçirirdi" demesinden binanın daha önce yapılmış olabileceği ihtimali de ortaya çıkmaktadır; kesinlikle bilinen husus bir Artuklu eseri olduğudur.

Mardin'den Nusaybin'e giden yol üzerinde eski Vali Konağının yanında bulunan yapı Artuklu mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir.

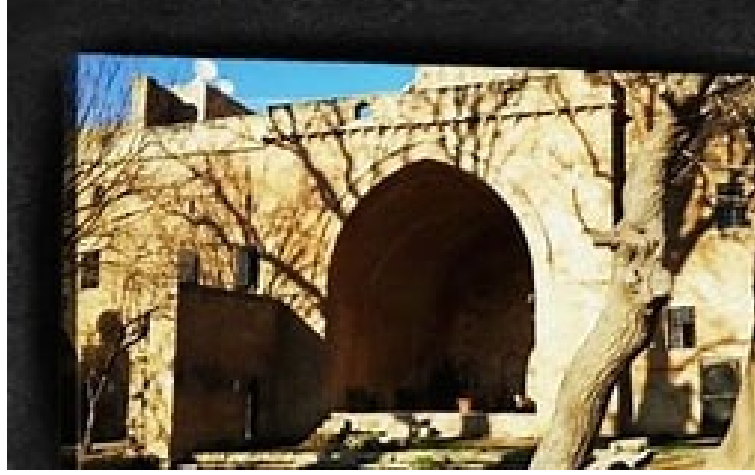
İki katlı olarak inşa edilen köşkün ikinci katında bir cihannümâ, önünde de bir havuz yer almaktadır. Şehre karşı bir bahçe içinde olduğu anlaşılan havuz bir duvarla köşkün diğer bölümlerinden ayrılmış durumdadır.

Yapının havuza bakan yüzünde, ortadaki diğerlerinden daha büyük ve cephesi dışa taşkın üç eyvanla bir büyük oda bulunmaktadır.

Büyük bir konak şeklinde düzenlenmiş olan köşkün üç eyvanı da çeşme nişi, selsebil ve duvar nişlerine sahip olup ayrıca ortadaki büyük eyvan bir kanalla havuza bağlanmıştır. Eyvanların kuzeyinde bulunan bölüm yine bir eyvan görünümü vermekle birlikte iki katlı olmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu bölümün önüne, daha sonra karma bir malzeme ile batıya doğru uzanan ve bitişik düzende yapılan tonozlu mekânlar eklenmiştir. Ahır olarak kullanıldığı anlaşılan bu mekânların ve eyvan cephelerinin önü daha geç bir tarihte bir duvarla kapatılmış ve böylece ikinci kat eklemeleriyle birlikte bahçenin bölünmesi köşkün orijinal şeklinde büyük değişiklik meydana getirmiştir.

Firdevs Köşkü planı

Firdevs Köşkü günümüze kadar ayakta kalan kısımları

Mardin ev mimarisinin gelişmiş ve büyük ölçülerde uygulanmış bir şekli olan Firdevs Köşkü'nde cihannümâ iki katlı mekânların üzerinde yer almakta ve binanın bütünüyle büyük uyum sağlamak tadır. Yapıdan bağımsız gibi görünen bahçedeki duvarın orijinal olduğu söylenebilir. Akkoyunlu mezar taşları ile benzerlik gösteren eyvan selsebillerinin çeşme başlarındaki korkuluklar sanat tarihi açısından dikkat çekicidir. Yapıda kullanılan malzemenin çoğunluğu kesme taş olup bazı bölümlerde bunlara devşirme malzeme de eklenmiştir. Bugün içinde bir ailenin yaşadığı Firdevs Köşkü, şehir çıkışında kendi kaderine terkedilmiş olarak bulunmaktadır.⁵ Bu yapı bugün özel mülkiyete dönüşmüş ve Ensari ailesi tarafından, miras paylaşımı nedeniyle kaderine terk edilmiş olması çok hazin. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bu köşkün, Türk Mimari yapısının önemli bir örneği olarak gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

3. Melik Mansur Necmeddin güz (Son bahar) aylarında üç ay boyunca olgunlaşan meyvelerin olduğu dönemde Rişmil'de yıptırılmış olduğu köşkte yaşantısını sürdürmüştür. Bu köşkün kalıntılarının araştırılması ve aslına uygun yapılması Türk Mimariisi açısından önemli bir kazanç olacaktır.
4. Melik Mansur Necmeddin ilkbahar'da üç ayını, Harzem'de geçirmiştir. Burası tarihlerde bilinen bir yerdir. Kitabl'ür-Ravzateyn" isimli eserinde, Harzem için yazılan bölümde. Artuki'lerin en güzel kasıranın, Darüz Ziyafe (Şölen Salonu) varlığından bahsetmektedir. Bu anlarda büyük savaşların

---

⁵ TDV DİA (islamansiklopedisi.org.tr)

yaşandığını yine aynı eserde söz edilmekte ve bu köşlerin yıkılmış olduğundan söz edilmektedir.⁶

Melik Mansur Necmeddin döneminde, kaledeki Artuklu eseri camiyi onardı. Kendi adına sikke bastırdı.

Kale Cami günümüze kadar gelen kalıntısı

Artuklu döneminde külliye şeklinde inşa edilen, cami ile bağlantılı vakfiyesi olan Mardin Kalesinde, yıkık vaziyette bulunan cami-i şerifi döneminde yenilediği mihrabındaki yazıdan anlaşılmaktadır. Mardin Müze Müdürlüğü bu eserle ilgili çalışmaları takdir şayandır. Ancak 2023 yılı aralık ayına geldiğimiz bu günlerde halen bir arpa boyu yol alınmadığını görmekte, o kadar üzücüdür.

Mansur Necmeddin Gazi Döneminde Mardin 'de Yapılan Hizmetler

---

⁶ Mardin Artulu Melikleri Tarihi Katip Ferdi.İstanbul2006 s.27

Medreseler

Çoğu kişi medreseleri bir ibadethane olarak tanıyıp bilse de Arapça bir kelime olan medresenin anlamı 'okul'. Fıkıh (İslam hukuku), hadis, tefsir, Arapça gibi konuların yanında matematik, tıp ve astronominin de öğretildiği bu eski zaman okulları şimdilerin üniversitelerine denk geliyor. Medreselerin 1924'te kapatılmasının sebebi de zaten devlet üniversitelerinin kurulması oluyor. Eski zamanlarda anadolu'da eğitime verilen önemi simgeleyen medreseler Mardin'de sizi bir kültür şöleniyle karşılıyor. Hele bir de tarihini bilerek geziyorsanız derin bir felsefenin içine dalabiliyor, taş duvarları arasında müderris peşine takılıp giden mahcup bir öğrenciye dönüşebilirsiniz. Mardin'in tarihine damga vuran ve yaşadığı çağa çok şey katmış.

Melik Mansur Medresesi (Merkez)

Mardin Gül Mahallesi'nin kuzeydoğusunda bulunan bu medrese, kaynaklarda Şeyh Aban Şeyh Libben ve Haliliye Medresesi olarak da geçmektedir. 1294 -1303 arasında inşa edildiğini, Abdulgani Fahri BULDUK, 1929 senesinde yayımladığı kitabında; Melik zadelerden (Artuklular) Halil'in inşa ettiğini Artuklu Meliki Mansur Dördüncü Necmeddin Gazi'nin medresenin yer aldığı külliye de defnedildiğini yazmıştır.

Haliliye Medresesi

Günümüzde, Devrimci ailesinin evi olarak bilinmektedir. Yağan yağmurdan sonra avlunun yıkılması sonucu medrese gün yüzüne çıktıktan sonra, Vakıflar Bölge Müdürü Metin Evsen döneminde külliye restore edildi. Yenileme sürecinde, görüldü ki caminin altında ama aşağı sokaktan ulaşılabilen Medrese de yenilendi ve içindeki kiracılar çıkarıldı. Günümüz vakıflar idaresinde medreseler, isimleriyle yer almayıp ev, mesken gibi isimlerle anıldığından, kayıtlarda bulunamayan KAYIP HALİLİYE MEDRESESİ, kendi ismi ile anılarak yapılaş

amacına uygun olarak uygulamalı bir eğitim kurumuna dönüşmesi en büyük dileğimdir.

Yenilenen Haliliye Medresesi ⁷

Mansuriye Medresesi

Mansuriye Medresesi Türbesi İbni Kesir, İbn Tagriberdi ve Müneccimbaşı medresenin Kalenin altında olduğunu yazmakta ve medresenin Necmeddin Gazi b. Melik Muzaffer Kara Arslan tarafından (1294- 1312) yaptırıldığını söylemektedir.

Mansur Necmeddin Gazi 1312 yılında vefat etti nereye defnedildiğine dair farklı kaynaklarda farklı mekânlardan söz edilmektedir.

İbn Tagriberdi ve Müneccimbaşı Mansur Necmeddin Gazi 'nin Mansuriye Medresede bir oda da medfundur (İbni Kesir, 1994, C. 14, s. 133; İbn Tagriberdi, C. 9, s. 224; Müneccimbaşı; 2001, s. 199). Ancak Abdüsselam Efendi, II. Necmeddin Gazi'nin, amcasının oğlu Halil tarafından yaptırılan medreseye gömüldüğünü (Abdüsselam Efendi, 2007, s. 52); Kâtip Ferdi ise Hüsamiye Medresesine (Kâtip Ferdi, 2006, s. 28) defnedildiğini iddia etmelerine karşın önceki kaynakların verdiği bilgi daha gerçekçidir. Mardin İçkalesi'nin altına denk gelecek şekilde dört adet medrese bilinmektedir. Bunlar

---

⁷ İbrahim Yüksel

Zinciriye Medresesi, Muzafferiye Medresesi, Şeyh Aban/Libben (Melik Mansur) ve Marufiye Medresesi'dir. Gerek Muzafferiye gerekse Zinciriye Medresesinin banileri belli olmasına karşın Marufiye Medresesi'nin banisi bilinmemektedir. Bu yapıların haricinde kalenin kuzeydoğu ucunda ve mezarlık içinde Şeyh Aban ya da Libben adıyla da bilinen Melik Mansur Medresesi'nin kalıntısı mevcuttur. Bu medrese 1312 yılında vefat eden II. Necmeddin Gazi b. Melik Muzaffer Kara Arslan tarafından yapılmış olması gerekir. İbni Şeddad'ın zikrettiği Melik Mansur Medresesi, günümüzde Şehidiye Medresesi olarak da anılan Medresenin kitabesi bulunmamakla beraber Artukoğullarından Melik Mansur'un yaşadığı dönem ve mimari yapısından ötürü Medresenin XIII. yüzyılın sonu veya XIV.yüzyılın başında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Mansuriye Medresesi günümüze harap bir durumda olup, bu nedenle de planı tam olarak anlaşılamamıştır. Yalnızca güneydeki sağlam durumda olan bölümünün mescit olduğu anlaşılmaktadır. Burada mihrap önünde çapraz tonozlu bir bölüm, yanlarda da beşik tonozlu mekânlar bulunmaktadır. Kuzeydeki cephesi kapı ve pencerelerle dışa açılmakta olup, mekânın içerisinde bazı lahitler de vardır

Katip Ferdir'ye göre, Melik Mansur Necmeddin (1294-1312) bu medresede gömülü idi diye kayıt düşmektedir.

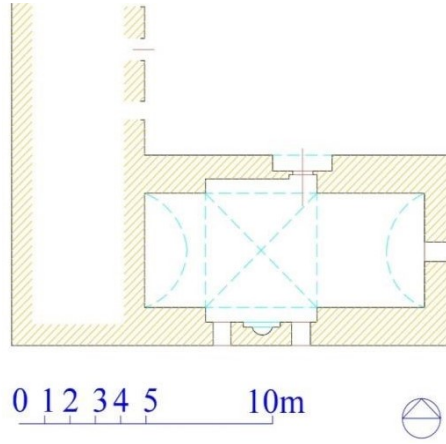
Haliliye Medresesi

Ara Altun, N. Göyünç'e dayanarak İbni Şeddad'ın Kölesiye Mahallesi'ndeki Melik Mansur Medresesi'nin varlığından bahsetmektedir. Ancak İbni Şeddad'ın Mardin'de varlığından bahsettiği medreseler dikkatlice incelendiğinde Melik Mansur Medresesi'nin mahallesini vermemektedir. İbni Şeddad'a göre "... Medrese, Melik Mansur Artuk tarafından yaptırılmıştır. Öldüğünde oğlu Melik Said Necmeddin İlgazi

buraya bir minber koydurmuş ve burada Cuma namazı kılınmıştır.” İbni Şeddad’ın hakkında bilgi verdiği bu medrese aslında Şehidiye Medresesi’dir. Artuklu sultanlarının kullandığı “Melik Mansur” unvanı nedeniyle baniler karıştırılmıştır. Bk. (İbn Şeddad, 1978, s. 543-544)⁸

Türbenin Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yapının küçük bir kısmı günümüze gelebilmiştir. Mezarlığın içindeki yapıdan kalan kısımlar mescit olarak hizmet vermektedir. Önünde küçük bir avlu bulunmaktadır. “L” formundaki kalıntının güney kanadı doğu-batı yönünde uzana dikdörtgen planlı mekân moloz ve kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapıya kuzey cephenin ortasındaki kapıdan girilmektedir

Melik Mansur Medresesi Planı (M. Baran Arşivi’nden) ⁹

Düz lentolu kapı açıklığının üzerinde sonradan yerleştirilmiş bir kitabe dikkati çekmektedir. İç mekân doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir düzenlemeye sahip olup üzeri ortada çapraz yanlarda beşik tonoz şeklinde üç bölümlü bir örtüye sahiptir. İç mekân, iki tanesi mihrabın her iki yanında bir tanesi de doğu duvarında olmak üzere düz lentolu üç adet

⁸Dip not. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486, TÜRKİYE

⁹ Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486, TÜRKİYE

pencere ile aydınlatılmaktadır. Pencereler dıştan üç dilimli bir kuşatma kemeri içine alınmıştır.

Melik Mansur (Şeyh Lübben) Medresesi Genel Görünüş¹⁰

Kıble duvarının ortasındaki mihrap yarım daire biçimli olup yuvarlak kemerlidir. Dıştan üç dilimli bir kuşatma kemer ile sınırlandırılmıştır. İç mekânın doğusunda mermer bir korkuluk içinde yine mermer malzemedен yapılmış “Şeyh Lübben”ın kabri bulunmaktadır.

Bu kişinin kim olduğu belli değildir. Yapının batı kanadı ise kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olup doğu cephesinde düz lentolu bir kapı ile iç mekânına girilmektedir. Kapının her iki yanında düz lentolu birer pencere vardır. Her iki mekânın önündeki avluda da mezarlar bulunmaktadır.

---

¹⁰ Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486, TÜRKİYE

Melik Mansur (Şeyh Lübben) Medresesi İçten Görünüş